

офіцерського складу: методичний посібник / Кокун О.М. та ін. Київ: НДЦ ГП ЗСУ, 2012. 433 с.

3. Сушик Н. Теоретичні основи формування лідерських якостей учнівської молоді. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Педагогічні науки. 2013. № 7.

REFERENCES

1. Alfimov, D.V. (2010). Vykhovannia liderskykh yakosteï shkoliariv u suchasniï zahalnoosvitniï shkoli. Dukhovnist osobystosti : metodolohiia, teoriia i praktyka [Cultivating leadership qualities of schoolchildren in a modern comprehensive school. Personal spirituality: methodology, theory and practice]. St 3-14.

2. Zbirnyk metodyk diahnoistyky liderskykh yakosteï kursantskoho, serzhantskoho ta ofiterskoho skladu: metodychni posibnyk (2012) [A collection of methods for diagnosing the leadership qualities of cadets, sergeants and officers: methodological manual] / Kokun O.M. ta in. Kyiv: NDTs HP ZSU. 433 s.

3. Sushyk, N. (2013). Teoretychni osnovy formuvannia liderskykh yakosteï uchnivskoi molodi [Theoretical foundations of the formation of leadership qualities of school youth]. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*. Pedagogichni nauky. № 7.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

СМЧУК Тетяна Володимирівна – кандидат географічних наук, доцент, асистент кафедри

економічної географії та екологічного менеджменту Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Наукові інтереси: шляхи удосконалення освіти.

ЧУБРЕЙ Олександра Степанівна – доктор педагогічних наук, доцент кафедри економічної географії та екологічного менеджменту Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Наукові інтереси: підготовка майбутніх вчителів географії до професійної діяльності в умовах трансформації освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

СМЧУК Tetiana Volodymyrivna – Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor of the Department of economical geography and ecological management of the Chernivtsi Yuryi Fedkovych National University.

Scientific interests: ways to improve education.

CHUBREI Oleksandra Stepanivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Geography and Ecological Management of Yuryi Fedkovych Chernivtsi National University.

Scientific interests: preparation of future geography teachers for professional activity in the conditions of transformation of education.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 376.016-056.36

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-206-126-132

ЗАВІТRENKO Долорес Жораївна –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2005-4810>
e-mail: zavitrenkod@gmail.com

СНІСАРЕНКО Ірина Євгенівна –

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1045-9291>
e-mail: irynasnis72@gmail.com

**ОБРАЗОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ КОРЕКЦІЙНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ
ДІТЕЙ З ВАДАМИ ІНТЕЛЕКТУ**

Нагальною потребою сьогодення є формування навчально-корекційного простору для дітей з порушеннями, який забезпечить не тільки здобуття освіти, але і дозволить сформувати соціопобутову модель особистості дитини з обмеженнями в руховій та інтелектуальній сферах. Це дозволить дітям з особливими освітніми потребами реалізувати природний потенціал, інтегруватись у суспільство, формувати соціально-побутову модель поведінки. На сучасному етапі розвитку освіти в Україні необхідно формування реабілітаційно-корекційної розвивального простору для задоволення освітніх потреб дітей із психофізичними відхиленнями.

Серед різних видів діяльності (навчальна, трудова, ігрова) розумово відсталі школярі виділяють образотворчу діяльність і віддають їй перевагу як найбільш цікавою і цікавій. Особливо улюбленим є малювання. Завдяки своїй доступності, наочності і конкретності вираження воно наближається до гри. Відповідно до поглядів Л.С. Виготського, С.Л. Рубінштейна, А.Н. Леонтьєва та інших видних вітчизняних психологів, психіка людини найбільш активно змінюється і перебудовується в процесі діяльності. Малювання як форма діяльності включає в себе багато компонентів психічних процесів і у зв'язку з 16 цим його слід вважати важливим чинником

формування особистості. Невипадково малювання належним чином оцінювався вже в початковий період становлення науки про виховання і навчання дітей з вадами інтелектуального розвитку. Воно розглядалося дослідниками в різних аспектах: і як засіб педагогічного впливу, і як засіб психолого-педагогічного вивчення дитини, і як засіб визначення ступеня інтелектуальної недостатності. Академік В.М. Бехтерев писав про те, що «дитячий малюнок є об'єктивний свідок проявів і розвитку дитячої психіки». Однак на ранніх етапах формування спеціальної педагогіки малювання не вважалося засобом різнобічного виправлення дефектів розвитку інтелектуальної недостатності дитини. Воно розглядалося в основному як засіб благодійного впливу на загальний стан дітей з аномаліями розвитку і, зокрема, на їхню емоційну і рухово-моторну сферу. Недостатньо глибоке вивчення структури образотворчої діяльності не дозволяло бачити принципових відмінностей в малюванні дітей з інтелектуальною недостатністю і здорових. По малюнках учнів з вадами інтелектуального розвитку існувало традиційна думка, суть якого полягала в наступному: низька техніка виконання, бідне, обмежене зміст, різко уповільнений темп розвитку образотворчих умінь і навичок. Психолого-педагогічне вивчення особливостей графічної діяльності дітей з вадами інтелекту і вченими в значній мірі сприяло науковому обґрунтуванню методики викладання малювання у спеціальній школі. Навчання дітей малюванню було визнано одним з важливих корекційних засобів. Зазначалося також, що образотворча діяльність є важливим чинником пізнання, дитиною навколишнього світу. Винятково велике значення занять малюванням підкреслювали А.Н. Грабров, Т.Н. Головіна; Г.М. Дульнев, Л.В. Занков, І.М. Соловйов, Н.Ф. Кузьміна-Сиром'ятникова, М.М. Нудельман, Ж.І. Шиф та ін. Зображувальна діяльність вимагає від дитини прояви різнобічних якостей і умінь. Для того щоб намалювати який-небудь предмет, його необхідно добре розглянути: визначити його форму, будову, характерні деталі, колір, положення в просторі. Вимога передати в малюнку подібність з зображуваним об'єктом змушує школяра помічати в ньому такі властивості і Особливості і, як правило, не стають об'єктом уваги при пасивному спостереженні. В ході цілеспрямованих занять малюванням учні починають краще проводити порівняння, легше встановлювати подібність і відмінність предметів, взаємозв'язок між цілим його частинами. Малювання сприяє розвитку у дітей аналітико-синтетичної функції мислення.

Питання підвищення ефективності навчання і виховання дітей із особливими потребами є актуальними як для України, так і для інших держав світового суспільства, адже великий відсоток дітей має порушення у розвитку. Інклюзія передбачає створення освітнього середовища, яке відповідає потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку. Ключовим фактором сприяння інклюзивній освіті є підготовка педагогів високої психолого-педагогічної культури. Мистецтво має значні можливості для покращення підготовки фахівців в умовах інклюзивної освіти. У статті досліджено особливості використання мистецтва у структурі навчання майбутніх фахівців.

Ключові слова: корекційна освіта, мистецтво, інклюзивна освіта, психолого-педагогічна культура, розвиток, учнів з обмеженими можливостями, студенти.

ZAVITRENKO Dolores Zhoraivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Pedagogy and Special
Education of the Volodymyr Vynnychenko
Central Ukrainian State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2005-4810>
e-mail: zavitrenkod@gmail.com

SNISARENKO Iryna Yevheniivna –

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Social and Humanitarian disciplines of Donetsk State
University of Internal Affairs
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1045-9291>
e-mail: irynasnis72@gmail.com

ART ACTIVITY AS A MEANS OF CORRECTIVE AND EDUCATIONAL WORK WITH CHILDREN WITH INTELLECTUAL DISABILITIES

The urgent need of modern educational system is the formation of educational and correctional space for children with disabilities which will ensure not only getting education but also will allow the formation of a socio-life model of a personality of a child with disabilities in motor and intellectual spheres. It will allow children with special educational needs to realize their natural potential, to integrate into the society, to form a social-household model of behavior. The formation of rehabilitational and correctional developmental space to meet the educational needs of children with psychophysical deviations is necessary at the current stage of education development in Ukraine.

Schoolchildren prefer artistic activities as the most interesting among other types of activities (educational, working, gaming). Drawing appears to be the most favourite one. Thanks to accessibility, clarity and specificity of expression drawing is approaching the game. According to Vygotsky L.S., Rubinstein S.L., Leontiev A.N. and other famous psychologists the human psyche is actively changing and rebuilding in the process of activity.

Drawing as a form of activity includes many components of mental processes, and in this regard the former must be viewed as an important factor of personality formation. It is not by chance that drawing has been properly estimated in the initial period of educational science that deals with teaching children with disabilities of intellectual development. Drawing

has been studied by scholars from different points of view: as a means of pedagogical influence, and as a means of psychological-pedagogical study of a child, and as a means of intellectual disability degree determination.

Academician Bekhteriev V.M. wrote about child's drawing as an objective witness of manifestation and development of child's psyche. However, in the early stages of the formation of special pedagogy drawing was not considered a means of versatile correction of defects in the development of a child's intellectual disability. It was mainly considered as a means of charitable influence on the general condition of children with developmental anomalies, and on their emotional and motor sphere in particular. Insufficiently deep study of the structure of artistic activity didn't allow to see fundamental differences in drawing by children with mental disabilities and by healthy ones.

Psychological and pedagogical study of peculiarities of graphic activity of children with intellectual disabilities contributed greatly to the scientific justification of methodology of teaching drawing in a special school. Teaching children to draw was recognized as an important corrective means. It is also mentioned that art activity is an important factor in a child's understanding of the world. Such scientists as Grabbrov A.N., Golovina T.N., Dulniev G.M., Zankov L.V., Soloviov I.M., Nudelman M.M., Shyf Zh.I. and others attached exceptionally great importance to drawing classes. Depicting activity requires a child to demonstrate different qualities and skills. In order to draw some object it must be carefully considered: that is to determine its form, structure, characteristic details, colour, position in space.

The requirement to convey in the drawing the similarity with the depicted object forces a pupil to notice in it such properties and features which, as a rule, don't become the object of attention during passive observation. In the course of purposeful drawing classes pupils start making comparisons better, establish similarities and differences between objects easier, understand the relation between the whole and its parts more deeply. Drawing contributes to the development of the analytical and synthetic function of thinking.

The issue of increasing of effectiveness of teaching and upbringing children with special needs is topical for Ukraine, as well as for other countries as a great number of children have developmental disorders. Inclusion involves the creation of an educational environment which meets the needs and capabilities of each child regardless of the peculiarities of its psychophysical development. The key factor of promoting inclusive education is training teachers of high psychological and pedagogical culture. Art has the potential to improve the training of specialists in the inclusive education environment. The peculiarities of using art to train future professionals are studied in the paper.

Key words: correctional education, art, inclusive education, psychological and pedagogical culture, development, pupils with disabilities, students.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності проблеми. У наш час досить швидко відбуваються процеси, які змінюють людину і світ, тому педагогічні працівники мають бути готовими до реалій, що виникають. За словами німецького педагога Георга Кершенштейнера, «школа зобов'язана гнучко відгукуватися на зміни в суспільстві і повинна сама стати немов би суспільством в мініатюрі».

Одним з найбільш актуальних завдань сучасної системи освіти України є розв'язання забезпечення права дітей з особливими фізичними і психічними потребами на рівний доступ до якісної освіти, незалежно від стану здоров'я, місця їх проживання; створення належних умов для функціонування і розвитку інклюзивної освіти в нашій державі, забезпечення достатнього обсягу фінансування для впровадження інклюзивного навчання; зміни освітньої парадигми, удосконалення навчального процесу шляхом урахування сучасних досягнень науки та практики; забезпечення архітектурної доступності загальноосвітніх навчальних закладів різних типів, незалежно від форм власності, та підпорядкування відповідно до потреб дітей; підготовку достатньої кількості кваліфікованих педагогічних кадрів, які добре володіють методиками інклюзивного навчання, створення системи підвищення їх професійної майстерності.

Стратегічна мета полягає у формуванні нової філософії державної політики щодо дітей з особливостями психофізичного розвитку, реалізації та поширенні моделі інклюзивного

навчання цих дітей у загальноосвітніх навчальних закладах, забезпеченні нормативно-правової та навчально-методичної бази у відповідності до Конвенції ООН про права дитини.

Існує велика потреба у зміні ідеології підготовки фахівців психолого-педагогічного спрямування. Студентів потрібно готувати не тільки до професійної діяльності з того фаху, який вони обрали, вступаючи до вищого навчального закладу. Майбутні фахівці мають отримати принципово іншу картину світу, установку і мотивацію щодо професійної діяльності, зрозуміти, інколи – прийняти як беззаперечний факт, що у соціумі є діти, які потребують особливої уваги, ставлення, глибини розуміння, докладання більших зусиль, постійного удосконалення професійного рівня.

Значний розвивально-виховний потенціал у цьому процесі має мистецтво. Воно є специфічною формою суспільної свідомості та естетичної діяльності людини, виступає засобом зберігання і передавання раціонального й емоційного досвіду людства. Під час вивчення таких дисциплін, як «Основи дефектології», «Основи корекційної педагогіки», «Спеціальна психологія», «Психологія «важкого» учня», «Педагогічна психологія» студенти мають засвоїти, що мистецтво, різні його види містять значні можливості у здійсненні компенсаторної ролі у розвитку та діяльності людей з особливими потребами, та оволодіти технологіями творчого впровадження цих знань на практиці.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Напрямок підготовки майбутнього вчителя-професіонала, що передбачає урахування унікальності, своєрідності кожної особистості, її духовного, внутрішнього світу, розкривають у класичній та сучасній науці праці П. Блонського, К. Ушинського, М. Пирогова, С. Русової, А. Макаренка, В. Сухомлинського, Д. Лихачова, М. Монтесорі, А. Маслоу, І. Беха, М. Боришевського, С. Максименка.

Важливу роль у вирішенні проблем дослідження особливостей психіки людини мають дослідження таких вчених, як Б. Ананьєв, Д. Богоявленська, Л. Виготський, Дж. Гілфорд, В. Дружинін, В. Козубовський, П. Каптерев, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, Е. Старобінський, Б. Теплов, Д. Узнадзе, З. Фрейд, В. Ефроїмсон.

Питання психофізіологічних особливостей дітей із порушеннями розвитку, закономірності їх навчання і виховання, особливості спеціальної освіти дітей зі спеціальними потребами, шляхи соціальної адаптації та реабілітації цієї категорії осіб досліджували у своїх працях науковці В. Бондар, Л. Вавіна, Л. Виготський, В. Засенко, В. Золотоверх, А. Колупаєва, Г. Мерсіянова, Т. Сак, В. Синьов, Є. Соботович, Л. Фомічова, О. Хохліна, О. Шевченко, М. Шеремет, М. Ярмаченко та інші.

Проблема корекції поєднується з проблемою розвитку особистості і розглядається у цілому як проблема корекційного розвитку чи корекційно-розвивальної роботи. Про це свідчать дослідження В. Баудіш, І. Грошенкова, Г. Дульнева, І. Єременка, В. Карвяліса, Є. Ковальової, В. Липи, В. Лубовського, І. Моргуліса, В. Синьова, В. Тарасун, Б. Тупоногова, О. Хохліної. Саме корекційне виховання є провідним фактором у розвитку дитини з обмеженими можливостями.

Емоційно-творчий аспект розвитку особистості містять праці М. Бахтіна, М. Бердяєва, В. Біблера, Ю. Борєва та інші.

Мистецтво як один з найбільш ефективних засобів естетичного виховання особистості досліджували В. Асмус, Р. Арнхейм, В. Ванслов, І. Гончаров, М. Каган, Є. Квятковський, Б. Мейлах, М. Овсянніков, С. Раппопорт, В. Розумний, Ю. Фохт-Бабушкін, Г. Шевченко, Б. Юсов та інші.

Чинники становлення творчої особистості педагога обґрунтовано в креативній психології та акмеології (Дж. Равен, М. Амінов, І. Зимня, Д. Кабалевський, Н. Кузьміна, С. Максименко, А. Маркова, П. Флоренський та ін.). Пошуку шляхів професійної підготовки з урахуванням цих закономірностей присвячено роботи таких

фахівців як О. Бондаревська, Н. Рачковська, Ю. Сенько, Л. Фрідман, І. Якиманська.

Мета статті полягає у дослідженні прогресивних підходів до підготовки студентів в умовах інклюзивної освіти та аналізі технологій використання потенціалу мистецтва під час здійснення цієї діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальна світова тенденція зростання інтересу до людини передбачає розуміння суті гуманістичного, людиноцентрованого підходу до досліджень проблеми інклюзії дитини із порушеннями розвитку у житті суспільства. Розвиток дитини як особистості передбачає максимальну реалізацію нею своєї активності, самостійності, творчої ініціативи, прагнення обирати на власний розсуд шляхи й засоби досягнення цілей, реалізувати свої власні потреби та інтереси. Проте будь-яке порушення, часом досить незначне, може негативно позначитися на психічному розвитку дітей, викликаючи певні обмеження й специфічні особливості пізнавальної діяльності і деформуючи становлення особистості.

Інклюзія потребує змін на всіх рівнях освіти, оскільки є особливою системою навчання, що охоплює весь різноманітний контингент учнів та диференціює освітній процес відповідно до потреб учнів усіх груп та категорій (Колупаєва А.А., Таранченко О.М.). З цією метою кожний навчальний заклад має створити у себе такі умови, щоб відповідати потребам дитини з різними порушеннями психофізичного розвитку, адже доведено, що дитина з будь-якими порушеннями розвитку потенційно може сприймати світ, в якому вона проживає, проте, якщо вона фізично не в змозі дістатися сходами до класу, адже не побудовано пандусу, свої інтелектуальні здібності їй буде розкрити набагато важче.

Провідним фактором сприяння інклюзивній освіті має стати підготовка педагогів. «Обов'язковими є постійний самоаналіз, самоудосконалення, глибоке знання дітей групи, про яку йде мова».

Студенти мають оволодіти як ґрунтовними знаннями щодо методик особистісно орієнтованої психології та педагогіки, виховання і навчання дітей з особливими потребами, так і вміти розрізняти та враховувати відмінності у роботі із дошкільниками, які мають особливі фізичні та психічні потреби, у викладанні предметів шкільного курсу різному контингенту школярів; вчитися будувати корекційно-педагогічний процес з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дитини, структури порушення, спираючись на традиційні принципи і методи спеціальної психології і педагогіки, а також

використовуючи сучасні психолого-педагогічні технології [6].

Необхідність успішного вирішення цих питань потребує формування у студентів психолого-дидактичних, спеціально-дефектологічних вмінь, розвитку професійної самосвідомості, психологічної культури, досконалого володіння психологічними технологіями. Найвищими мають стати як рівень освіти, так і особистісні якості – толерантність, емпатія, життєва мудрість, шляхетність. Особливу увагу варто приділити способам збереження психічного здоров'я майбутніх фахівців, які працюватимуть в умовах інклюзивної освіти.

Важливо приділяти увагу емоційному інтелекту студентської молоді. «Емоційний інтелект передбачає наявність певного комплексу знань, умінь, навичок, що дозволяють відчувати, попереджати небезпечний вплив на психіку ситуацій, які виникають у процесі психолого-педагогічної діяльності, уміння корегувати як свій стан, так і психічну напруженість, надмірну агресію, стрес учнів» [5, с. 220].

«Емоції та почуття здійснюють сигнальну та регулювальну функції, спонукають людину до знань, праці, вчинків або стримують її» [4, с. 211]. Попередити емоційний дискомфорт, створити позитивну мотивацію, підтримувати на належному рівні активність і самостійність особистості, формувати вміння довільно спрямовувати увагу на власні емоційні відчуття, наслідувати вираження емоцій, розуміти емоційні стани інших, саморегулювати власну поведінку допомагають продуктивні методи корекції емоційного стану, психогімнастика, сюжетно-рольові ігри, неструктуровані ігри, арт-терапія, групові рухливі ігри.

Особливе місце в житті людини займають естетичні почуття. С. Максименко пише: «Естетичні почуття – це відчуття краси в явищах природи, у праці, у гармонії барв, звуків і рухів. Гармонійна злагодженість в об'єктах цілого та частин, ритм, консонанс, симетрія пов'язані з почуттям приємного, насолодою, яка глибоко переживається та облагороджує душу. Ці почуття викликають твори мистецтва. Не тільки в мисленні, а й у почуттях людина утверджує себе у предметному світі.

Залежно від рівня загальної та мистецької культури люди по-різному відгукуються на красу. Одні глибоко переживають гармонійно виражені ритм і риму, переходи та взаємопереходи кольорів, звуків, форм та рухів, інші не відчують цієї гармонії й захоплюються грубими, різкими звуками, безладними рухами, випадковими поєднаннями кольорів.

Естетичні почуття тісно пов'язані з моральними. Вони облагороджують особистість, сповнюють її високими прагненнями, утримують від негативних вчинків».

Великий емоційно-творчий потенціал мають національне та світове мистецтво: фольклор, театр, музика, музеї, образотворча діяльність, кінематограф, література, декоративно-ужиткове мистецтво, природа. «Кожна вікова група потребує особливого догляду, виховання. У народі завжди хвалять матір, яка постійно розмовляє з немовлям, співає пісень, адже це з раннього віку розвиває розумові здібності дитини. Схильність дітей до наслідування старших дуже рано починає виявлятися і їхніх іграх та іграшках. У давнину іграшки виготовляли з дерева, глини, парафіну, полотна тощо. Робили їх батьки, рідні або купували на ярмарках. Часто іграшки, виготовлені народними умільцями, є довершеними мистецькими творами. Такі іграшки сприяють формуванню естетичних смаків».

Збагатити знання і досвід студентів має дослідження творчої спадщини видатних всесвітньо відомих педагогів, які обґрунтували і впровадили методи мистецтва та арт-терапії на практиці. Наприклад, німецьким педагогом, теоретиком дошкільного виховання Фрідріхом Фребелем описано ряд психотерапевтичних методик, які сьогодні активно впроваджуються у корекційній діяльності. Серед них – «Ігри в подорожі». Це ігри, що дають можливість створювати і вправляти самостійну здатність рухатися і ходити: це – освітні подорожі, це – ігри, що дають багатий запас спостережень і досвіду. Гра називається «Мала бажало б також подорожувати». Діти стоять при цьому в колі: м'ячик подорожує від однієї дитини до другої і таким чином збуджує і в самій дитині охоту подорожувати; це можна помітити по самих дітях, навіть по кожній окремій дитині [5]. Іншою грою, описаною Ф. Фребелем, який вивів взаємне відношення, місце зіткнення в житті хороводу й центрального його пункту, є хороводний танок. «Прекрасною грою є танок з переплітанням. Так само і танок хвиль, як я назвав його для різноманітності через деяку подібність, є для дітей забавною грою... Подібно до того як ця гра зображує спіральну лінію, що закручується, а потім знову розпускається, точнісінько так можна в іншій грі утворити зірку».

Актом творчості, що дозволяє дитині відчутти і зрозуміти саму себе, вільно висловлювати свої почуття і думки, звільнитися від конфліктів і сильних переживань, розвинути емпатію, бути самою собою, мріяти і надіятися на краще, зняти напругу, є малювання. На думку Ф. Фребеля,

«...малювання, як цілком творча діяльність людини, повинно проходити через усвідомлення, повинно супроводитися усвідомленням. Але і те й друге, у свою чергу, має початок у мові й виходить із слова; тому й малювання повинно пов'язуватися з словом, яке вказує (пояснює) і доводить (пробуджує свідомість). Але оскільки й тут діяльність дитини проходить через... почуття приємного, прекрасного й справедливого, то малювання повинно супроводитися не лише вимовленим словом, а також і словом пісні, тобто повинно вести до істинного й прекрасного».

Під час корекції емоційних відхилень, страхів, розладів рухів і мовлення, психосоматичних захворювань, відхилень у поведінці, під час проблем спілкування може бути корисною музикотерапія. Музика позитивно впливає на емоційно-психічний стан, що сприяє розвитку уваги, сприйняття, пам'яті, мислення, тобто тих психічних процесів, що забезпечують пізнавальну діяльність. Спеціальний корекційний вплив на дитину за допомогою читання спеціально підбраної літератури з метою нормалізації або оптимізації її психічного стану здійснює бібліотерапія. Танцювальна терапія впливає на розвиток усвідомлення власного тіла, створення позитивного образу тіла, розвиток навичок спілкування. Для інтеграції особистості, розвитку творчих здібностей, розширення свідомості, удосконалення взаємодії з оточуючим світом успішно використовують казкотерапію. Лялькотерапія покращує соціальну адаптацію, під час корекційної роботи зі страхами, заїканням, порушеннями поведінки, а також під час роботи із дітьми, що мають емоційні травми.

Використання різноманітних форм, методів та засобів мистецтва є доцільним під час лекційних та практичних занять. Під час вивчення теми «Діти з порушеннями зору» майбутнім фахівцям у якості самостійної роботи за доцільне вважаємо прочитати повість В. Короленка «Сліпий музикант», переглянути художній фільм, що знято за цим твором, проаналізувати особливості адаптації дитини із порушеннями зору в оточуючому середовищі, художньо інтерпретовані у цих творах; ознайомитися із поезіями Е. Асадова, скульптурами Ліни По, музикою Стіві Уандера, художнім фільмом «Запах жінки», написати психолого-педагогічне есе на тему: «Долаючи темряву».

Під час вивчення теми «Психологічні особливості дітей із аутизмом» студенти аналізують кінофільм «Людина дощу» та з'ясовують, які особливості аутичних дітей знайшли художнє втілення в образі головного героя.

Особливості розвитку людей зі складними порушеннями яскраво ілюструє біографічно-творча спадщина О. Скороходової.

Часто предметом дослідження представників різних видів мистецтва ставали люди із порушеннями розвитку. Вони надихали митців силою своєї волі, характеру. Неодноразово фламандський художник Пітер Брейгель Старший (біля 1525-1569) у своїх жанрових роботах зображував осіб, тіло яких несе відбиток нездоров'я. Митця цікавить не стільки фізичне порушення, скільки психологія і поведінка людей, які відрізняються світоглядом, манерами від здорових. У його творах відсутня іронія, а мають місце, швидше за все, сум та співчуття до тяжкості суворого ставлення світу до людей, які відрізняються від інших. Так, за рік до смерті художником намальовано картину «Каліки» (1568), його останню велику роботу, що зараз зберігається у Луврі.

Під час навчання студенти мають оволодіти знаннями щодо психолого-педагогічного впливу мистецтва на людину та технологіями ефективного використання арт-терапії. За словами І. Беха: «Відтак, у освітньому процесі вся сукупність образотворчих знань, умінь, навичок повинна викладатися, усвідомлюватися і застосовуватися як засіб, необхідний для вирішення студентом задач творчого характеру, тобто розвиток у нього творчого початку, творчої особистості, емоційно-естетичної відгукливості. Значний вплив у цьому плані можуть здійснити на студента і твори мистецтва і саме його багаторічне перебування у художньому середовищі».

Використання творів мистецтва у якості ілюстративного матеріалу, з метою підвищення ефективності навчального процесу є цілком доцільним, на нашу думку, адже таким чином розвивається мислення студентів, підвищується їхній культурний рівень, створюються нові знання, нові зв'язки, художні образи, до навчального процесу додається більше творчості.

Робота в умовах інклюзивної освіти, із дітьми, які мають порушення розвитку, потребує особливого складу душі, енергії, розуміння фізичного і душевного болю, емпатії та толерантності, оптимізму, віри у доброту, у краще, особливої делікатності, вміння ефективно організовувати діяльність та спілкування у колективі здорових ровесників, регулювання емоційного стану, успішну роботу з батьками різних груп дітей.

Незалежно від своєрідності психофізичного розвитку діти впливають на стан психологічного здоров'я своїх педагогів. Взаємодія з особливими учнями унаслідок суб'єктивно-об'єктивних причин може більш

істотно впливати на виникнення і розвиток симптомів психічного вигорання, ніж робота з дітьми, які нормально розвиваються. Спеціалісти, які працюють із дітьми з особливостями розвитку, виконують надзвичайно важливі завдання, сприяючи соціальній адаптації та суспільній інтеграції, формуванню особистості дітей із різними групами порушень. Тому майбутні фахівці мають не тільки оволодіти основами фахових предметів, але й навчитися власній емоційній саморегуляції, творчим підходам до майбутньої діяльності. Засобом для вирішення цих завдань також може стати використання творчого потенціалу мистецтва.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, розвиток особистості студента і формування його готовності до майбутньої професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти є ключовими у теорії і практиці педагогічної роботи сучасного вищого навчального закладу.

Під час підготовки сучасних фахівців принциповим є запровадження сучасних моделей організації навчання, виховання і реабілітації дітей з особливостями психофізичного розвитку, оскільки ефективність інклюзивної освіти залежить від правильного психолого-педагогічного супроводу цих дітей, який забезпечують вчителі-дефектологи, вихователі дошкільних установ, педагоги, психологи.

Значний потенціал для виховання і навчання дітей з порушеннями розвитку в умовах інклюзивної освіти має мистецтво. Під час підготовки студентів до діяльності в умовах інклюзивної освіти можуть бути використані його різноманітні форми, методи та засоби.

За умов ефективного використання мистецтво стає важливим фактором сприяння інклюзивній освіті, здійснює великий психотерапевтичний вплив, впливає на емоційну сферу, виконує комунікативну, регулятивну, катарсичну функції, сприяє профілактиці синдрому вигорання, збереженню психічного здоров'я усіх учасників психолого-педагогічного процесу.

Подальші наукові розвідки передбачено спрямувати на дослідження особливостей використання національних засобів мистецтва під час підготовки студентів до діяльності в умовах інклюзивної освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Виховний простір у розвитку особистості. *Вища освіта України*. №3 (додаток 1). Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології». 2012. Т. 1. С. 56-67.
2. Боров Ю. Б. Эстетика: Учебник. М.: Высш. шк., 2002. 511 с.
3. Лозко Г. С. Українське народознавство. К.: Зодіак-ЕКО, 1995. 368 с.

4. Максименко С. Д. Загальна психологія: Навчальний посібник. Видання друге, перероблене та доповнене. Київ: «Центр навчальної літератури», 2004. 272 с.

5. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: Навч. посіб. [від упорядників, вступні нариси та упорядкув. З. Н. Борисової, В. У. Кузьменко; за заг. ред. З. Н. Борисової]. К.: Вища шк., 2004. 511 с.

6. Малишевська І. А. Педагогічні технології інклюзивної освіти: навч.-метод. посіб. Умань: Візаві, 2016. 112 с.

REFERENCES

1. Bekh, I. D. (2012). Vykhovny prostir u rozvytku osobystosti [Educational space in personality development]. *Vyshcha osvita Ukrainy* 3 (dodatok 1). Tematychny vypusk Pedagogika vyshchoyi shkoly: metodologiya, teoriya, tehnologiyi. T.1. S. 56-67.
2. Borev, Yu. B. (2002). Estetika [Aesthetics]: Uchebnik. M.: Vyssh. shk., 511 s.
3. Lozko, G. S. (1995). Ukrayinske narodoznavstvo [Ukrainian ethnology]. K.: Zodiak-EKO, 368 s.
4. Maksymenko, S. D. (2004). Zagalna psykholohiya [General Psychology]: Navchalny posibnyk. Vydannia drugе, pereroblene ta dopovnene. Kyiv: Tsentr navchalnoyi literatury. 272 s.
5. Hrestomatiya z istoriyi doshkilnoyi pedagogiky (2004) [Textbook on the history of preschool pedagogy]: Navch. Posib. vid uporiadnykiv, vstupni narisy ta uporiadkuv. Z. N. Borysovoyi, V. U. Kuzmenko; Za zag. red. Z. N. Borysovoyi. K.: Vyshch. shk. 511 s.
6. Malyshevska, I. A. (2016). Pedagogichni tehnologiiinklyuzyvnoyi osvity [Pedagogical technologies of inclusive education]: navch.metod.posibnyk. Uman : Vizavi. 112 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ЗАВІТРЕНКО Долорес Жораївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: інклюзивний підхід при викладанні спеціальних методик.

СНІСАРЕНКО Ірина Євгенівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донецького державного університету внутрішніх справ.

Наукові інтереси: англійська мова професійного спрямування.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

ZAVITRENKO Dolores Zhoraiвна – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Special Education of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Research interests: an inclusive approach in teaching special techniques.

SNISARENKO Iryna Yevheniivna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social and Humanitarian Disciplines of Donetsk State University of Internal Affairs.

Research interests: English for specific purposes.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.